

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS/ NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

SESOTHO PUO YA LAPENG (HL)

PAMPIRI YA BORARO (P3)

MOTSHEANONG/PHUPJANE 2024

TATAISO YA HO TSHWAYA

MATSHWAO: 100

**EM SKOSANA
DBE IM**

13/06/2024

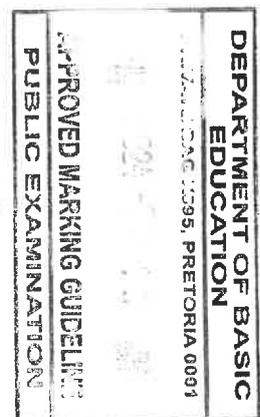
**DR M MATSABISA
UMALUSI**

13/06/2024

**MP THITG
UMALUSI**

13/06/2024

Tataiso ena ya ho tshwaya e na le maqephe a 13

KAROLO YA A: MOQOQO**Dintlha tsa tataiso tsa meqoqo**

- 1.1 **Dieta tsa tla tsa ntlotlolla letsatsing leo.**
Mofuteng ona wa moqoqo, mongodi o pheta pale kapa o pheta diketsahalo tse etsahetseng. O ka ngolwa ho tswa lehlakoreng lefe kapa lefe.

Dikahare tse ka lebellwang e ka ba tsena tse latelang:

- Moqoqong ona mohlalobuwa a ka qoqa ka mathata a mo hlahetseng ka lebaka la dieta.
- A ka hlalosa maikutlo a hae ka se ileng sa etsahala le hore o ile a etsa jwang.

[50]

- 1.2 **Mekgwa eo tthekefetso e iponahatsang ka yona setjhabeng.**
Moqoqong o hlalolang mongodi o hlalosa ho hong ho dumella mmadi ho itemohela sehlooho se hlalolang ka tsela e hlakileng.

Dikahare tse ka lebellwang e ka ba tsena tse latelang:

- Mohlahlobuwa a ka hlalosa mofuta ya tthekefetso le matshwao a yona ho mohlekefetsuwa.
- A ka fana ka keletso ho mahlatsipa.

[50]

- 1.3 **Ke ne ke qala ho utlwa hore ho ratwa ke ntho e monate hakaalo.**
Mofuteng ona wa moqoqo mohlalobuwa o tebisa maikutlo le ho hlalosa sehlooho ka botebo.

Dikahare tse ka lebellwang e ka ba tsena tse latelang:

- Mohlahlobuwa a ka qoqa ka diketsahalo tse neng di bontsha hore ho ratwa ke ntho e ntle.
- A ka hlalosa maikutlo a hae ka ho ratwa.

[50]

- 1.4 **Inshoreense e ka thusa hape e ka ba kotsi setjhabeng.**
Mofuteng ona wa moqoqo mohlalobuwa o tshhetsa mahlakore a mabedi a taba mme qetellong a hlahise ntlhakemo ya hae.

Dikahare tse ka lebellwang e ka ba tsena tse latelang:

- Mohlahlobuwa a tshohle ka bohlokwa ba inshoreense maphelong a batho.
- A boele hape a tshohle ka dimpe tsa inshoreense maphelong a batho.

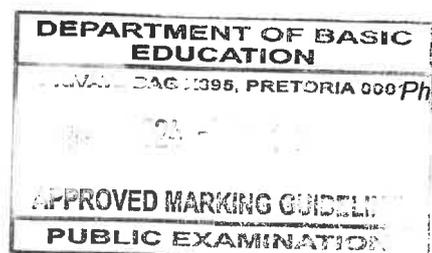
[50]

- 1.5 **Ebe ke ketso e nepahetseng ya hore ha lelapa le nka leeto le lelelele matsatsing a phomolo ditho tshole tsa lelapa di tsamaye ka sepalangwang se le seng?**

Moqoqong ona mohlalobuwa o kgetha lehlakore la hae mme a le tshetse ka dintlha tse utlwahalang.

Dikahare tse ka lebellwang e ka ba tsena tse latelang:

- Mohlahlobuwa ya tshhetsang lehlakore a ka qoqa ka kotsi e ka hlalolang lelapa lohle ha le tsamaya mmoho.
- Ya hananang le sehlooho a ka bontsha bohlokwa ba hore lelapa le tsamaye kaofela ha le nka leeto matsatsing a phomolo.

[50]

1.6– Setshwantsho sa 1.6, 1.7 le sa 1.8

- 1.8
- Moqoqong ona mohlalobuwa o boha setshwantsho, mme o iqapela sehlooho ka mohopolo wa sehlooho o qholotswang maikutlong a hae.

Dikahare tse ka lebellwang e ka ba tsena tse latelang:

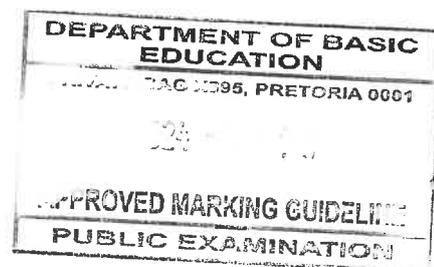
- Moqoqo ona o ka ngolwa ho tswa lehlakoreng lefe kapa lefe, ho latela moelelo oo a o fumanang ka setshwantsho.

[50]**MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A:****50****TATAISO HO MOTSHWAI****Ho tshwaya tema ya boiqapelo**

Moqoqo o lokela hore o bonahale hore o tshwauwe wa ba wa Abelwa matshwao ka tshwanelo. Matshwao a abilweng bakeng sa moqoqo, a lokela a be a le bopaki ba hore o tshwauwe ka nepo.

Ho fapana le kgutsufatso, moo ho nang le dipehelo tsa mantswe tse notlehileng, moqoqo wona ke mosebetsi wa boiqapelo. Haeba moqoqo o phalla malebana le boiqapelo ebile o hapa mmadi, ha se toka ho tsepamisa maikutlo ho bolelele feela ho sa tsotellwe dikahare. Molao o ka sehloohong ke wa hore:

Ha ho na dikotlo tse ding tse ka eketswang kaha ruburiki ka boyona e na le dikotlo tsa yona.

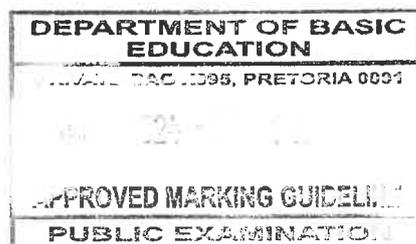
MEFUTA YA MEQOQO

Mefuta ya Ditema	Ditema tsa Phetelo/ohalolang	Ditema tsa Dinnete	Ngangisano/ o sa nkeng lehlakore (Ditema tse susumetsang.)
Sebopeho sa ka ntle	<ul style="list-style-type: none"> • Sehlooho • Selekela • Mmele • Phethelo 	<ul style="list-style-type: none"> • Sehlooho • Dihloohwana • Selekela • Mmele • Phethelo 	<ul style="list-style-type: none"> • Sehlooho • Selekela • Mmele • Phethelo
Sebopeho sa seratswana	<p>Mohato/Setepe Moralo wa mantha o hatelang hodima ditsela tse itseng tsa ho etsa dintho le tsa phetelo tse itshetehileng hodima tihahlamano ya diketsahalo ho latela nako.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Polelo ya mohopolo wa sehlooho • Dipolelo tsa tlatsetso ho bontsha tihahlamano ya diketsahalo. 	<p>Ketane Dipolelo tse hlahang di latelana di hokahantswe ke polelo e tlang pele.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Polelo ya mohopolo wa sehlooho • Dipolelo tsa tlatsetso 	<p>Mokolokotwane Mathathama a dingangisano/dinnete tse phaelletseng ho tshetsa nthā e itseng.</p> <p>Botsitso Ho tshetsa mahlakore ka bobedi ka dingangisano tse lekalekanang mabapi/kgahlanong le nthakgolo, e le ho fana ka tekatekano lehlakoreng ka leng.</p> <p>Ngangisano: Selelekela – nthakemo e hlake Mmele:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Polelo ya mohopolo wa sehlooho • Dingangisano tse latekwang ke diithaloso <p>Phethelo:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dikgothaleto • Kgutsufatso/phethelo • Nthakemo e hlakelle <p>O sa nkeng lehlakore: Selelekela – nthakemo e hlake Mmele:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Polelo ya mohopolo wa sehlooho • Dipolelo tse tshetsang • Dintha tse kgahlanong le sehlooho hammoho le mabaka. <p>Phethelo:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dikgothaleto • Kgutsufatso/phethelo • Nthakemo e hlakelle
Makgetha (Matshwao)	<ul style="list-style-type: none"> • Di re qoqela ka pale e mabapi le motho/batho, sebaka le nako ya diketsahalo. • Di na le mopheti kapa mongodi wa pale. 	<ul style="list-style-type: none"> • Fana ka tsebo kapa tihahisoleseding ya nnete. 	<ul style="list-style-type: none"> • Di ikemiseditse ho hohela/no okaoketsa maikutlo kapa diketso tsa mmadi.
Makgetha a puo	<ul style="list-style-type: none"> • Puo ya semmuso kapa eo e seng ya semmuso • Lekgethe lefetile le sebediswa haholo. • Mahokedi a kang kamora, yaba, pele ho moo, pele, kahoo, ji. 	<ul style="list-style-type: none"> • Puo ya semmuso • Lekgethe lefwale le a sebediswa. • Puo e sa bontsheng maikutlo a mongodi • Jakone (puo e sebediswang lekaleng le ikgethileng la tsa mosebetsi.) • Sehlo sa semmuso 	<ul style="list-style-type: none"> • Puo e tobang taba e a sebediswa. • Puo ya bonono, e kang ya mekgabisopuo. • E hlaha eka e tseba matswalo le ditabatabelo tsa rona kahoo di sebedisa monyetla oo ho okaoketsa maikutlo a babadi. • E hlaha dikgopolotaba eka ke taba. • ditshwantsho & tsebediso ya mmala. • Dingangisano tse sekametseng lehlakoreng le le leng.

ELA TLHOKO:

- Sebedisa ruburiki ena e latelang ka nako tsohle ha o lekanyetsa meqoqo.
- Matshwao a 0–50 a arotswe ho ya ka dikgato tse 5 tsa diithaloso tsa phihlelo.
- Lekgetheng la Dikahare, Puo le Setaele, tihaloso e nngwe le e nngwe ya phihlelo e arotswe habedi ho hlahisa boemo bo hodimo le boemo bo tlase; boemo bo bong le bo bong bo na le tihaloso ya bona.
- Lekgetha la Sebopeho lona ha le a arolwa ka bokgoni bo nang le boemo bo hodimo le bo tlase.

Difuperweng tsa pampiri ena di se sebediswe ntle ho tumello

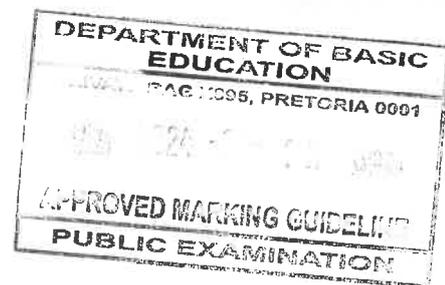

Phetla

SENOTLOLO SA HO TSHWAYA:

Makgetha a tekanyetso	Matshwao	Senotlolo
Dikahare le Moralo	30	DM =
Puo le Setaele le Tokiso ya diphoso	15	PST =
Sebopeho	05	Seb =
Matshwao ohle	50	

KAROLO YA B: DITEMA TSA KGOKAHANANO**POTSO YA 2****2.1 IMEILI****Sebopeliso**

- Mongodi le mongolwa ba lokela ho ba le diaterese tsa imeili.
- Diaterese tsa batho ba bang ba ka romellwang molaetsa oo, di ba le sebaka sa tsona ka tlasa ya ya romellwang molaetsa. Sebaka seo se hlahiswa ka ditlhaku tsa Cc, mme diaterese tsa imeili tsa batho bao di a hlahella.
- Ho ka boela ha ba le batho ba bang hape ba ka romellwang molaetsa oo empa diaterese tsa diimeile tsa bona di sa hlahelle moo molaetseng, mme sebaka seo se hlahiswa ka ditlhaku tsa Bcc.
- Ka mora sebaka sa diaterese ho ba le sebaka sa ho ngola sehlooho sa molaetsa. Sehlooho sa molaetsa wa imeili se lokela ho ngolwa hantle, se hlake, se utlwisisehe.

Dikahare tse ka lebellwang:

Mohlalobuwa o ngola imeili e yang bankeng ka sepheo sa ho kopa karete e nngwe ya banka.

[25]**2.2 LENGOLO LA SEMMUSO****Sebopeliso**

- Diaterese di pedi;
- Aterese ya mongodi wa lengolo e ngolwa ho tloha mahareng a leqephe ho leba ka letsohong le letona, e nto latelwa ke *letsatsi*, *kgwedi* le *selemo*, feela jwalo ka lengolo la setlwaedi;
- Aterese ya ya ngollwang (moamohedi) e ngolwa ka letsohong le letshehadi. Aterese ya moamohedi e etellwe pele ke maemo a tshebetso a ya ngollwang, ebe ho latela aterese ya hae ka botlalo;
- Tlasa aterese ho ngolwe tumedisio (Monghadi, Mofumahadi kapa Mofumahatsana le Mohlomphehi) ka botlalo.
- Tlasa tumedisio ho ngolwa *mola wa sehlooho* – o totobatsang sepheo sa lengolo leo;
- Kamora mola wa sehlooho ho ngolwa seratswana sa selelekela seo e leng ntshetsopele ya ditaba;
- Ho feta mona seratswana se seng le se seng ke se matlafatsang mehopollo e fapaneng ya taba eo ho buuwang ka yona. Ho siuwe mola pakeng tsa diratswana;
- Qetelo le yona ke ya puo ya semmuso, mme e ka ngolwa e le 'Ka botshepehi', 'Wa tsena', 'Ka boikokobetso', jj.
- Ya ngolang lengolo o lokela ho saena pele, a nto ngola lebitso la hae ka botlalo ka tlase.

Dikahare tse ka lebellwang:

Mohlalobuwa o ngola lengolo lena ho thoholetsa Letona ka tshehetso ya lona ho baithuti ba ithlommeng pele diphehong tsa naha.

[25]

2.3 **RAPOROTO**

Ena ke tlaleho e tlalehang ka ketsahalo ya ngwana a ileng a wela nokeng.

Sebopeho

- Sebaka, nako le letsatsi la ketsahalo,
- Mabitso a motho ya amehang ketsahalong eo ho tlalehwang ka yona.
- Tlhaloso ya ketsahalo eo,
- Dikgato tse nkuweng ka mora ketsahalo eo,
- Batho ba bang ba boneng ketsahalo eo,
- Mabitso a motho ya fanang ka tlaleho.

Dikahare tse ka lebellwang:

Mohlahlobuwa a tlalehe ka ketsahalo eo a e boneng ha ngwana a wela nokeng.

[25]2.4 **TEKOLOKAKARETSO****Sebopeho**

- E ngolwa ho hlaha ntlhakemong ya mongodi mme o sebedisa maemedi a motho wa pele kapa a mmui.
- Ntlhakemong ya hae mongodi a hlahise mahlakore ka bobedi, tse ntle le tse mpe tsa seo a ngolang ka sona;

Dikahare tse ka lebellwang:

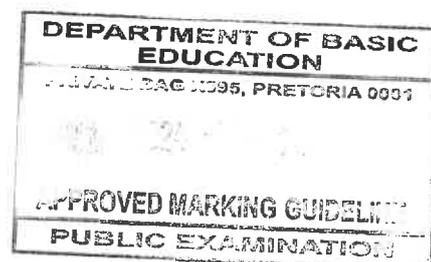
- Mohlahlobuwa a bue ka botle ba buka eo.
- Mohlahlobuwa a bue ka bobedi bo ka tliswang ke buka ena.
- A ntano phethela ka dintlafatso tse ka etswang bukeng eo.

[25]2.5 **PUISANO****Sebopeho:**

- E ngolwa e le ho puo ya mmui;
- Matshwao a di-a-bulwa-di-a-kwala ('...') ha a sebediswe;
- Lebitso la sebui le ngolwe ka letsohong le letshehadi la leqephe, le bile le latelwa ke letshwao la kgutlopedi (jk. Moleboheng.);
- Polelo e nngwe le e nngwe e lokela ho ba le karabelo ya polelo e sa tswa buuwa;
- Sehalo le puo e sebediswang di tla itshetleha kamanong ya dibui;
- Ho tlole mola dipakeng tsa sebui ka seng ho etsa hore mosebetsi o balehe habonolo esita le ho ba makgethe.

Dikahare tse ka lebellwang:

Mohlahlobuwa o ngola puisano e dipakeng tsa Dineo le seletsi sa mmino, DJ Bobs se hlolehileng ho iponahatsa moketjaneng wa letsatsi la tswalo la Dineo empa se lefilwe.

[25]

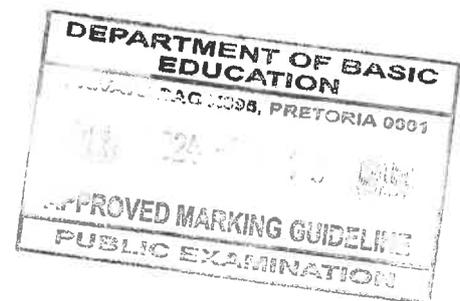
2.6 PUO

Sebopeho

- Pulo e ka ba polelo kapa polediso ya bohlae, e tla hohela le ho qahamisa ditsebe tsa bamamedi;
- Dintlha di hlophiswe ka boqhetseke hore puo e phalle;
- Dipolelo e be tse kgutshwane, tse kenyeleditseng bonono ho natefisa;
- Puo e phalle: ho be le selelekela, mmele wa dintlha tse momahaneng le qetelo e monate;
- Dintlha e be tse kgolwehang.

Dikahare tse ka lebellwang:

Mohlalobuwa a ngole puo eo a tiang ho nehelana ka yona phuthehong letsatsing leo ho amohelwang moruti ka lona.

[25]**MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B: 50****MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 100**

KAROLO YA B: DITEMA TSA KGOKAHANO**Ho tshwaya tema ya boiqapelo**

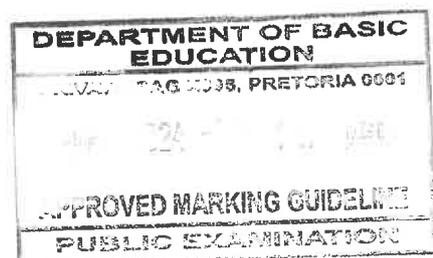
Tema ya kgokahano ha e a tshwanela hore e hloke disimbolo tsa ho tshwaya ho bontsha hore e badilwe ya ba ya abelwa matshwao ka nepo. Matshwao a abilweng bakeng sa tema ya kgokahano, a lokela a be le bopaki ba hore e tshwauwe ka tshwanelo.

Ho fapana le kgutsufatso, moo ho nang le dipehelo tsa mantswe tse ntlehileng, tema ya kgokahano yona ke mosebetsi wa boiqapelo. Haeba tema e phalla malebana le boiqapelo ebile e hapa mmadi, ha se toka ho tsepamisa maikutlo ho bolelele feela ho sa tsotellwe dikahare. Molao o ka sehloohong ke wa hore:

Ha ho na dikotlo tse ding ka eketswang kaha ruburiki ka boyona e na le dikotlo tsa yona.

ELA TLHOKO:

- Sebedisa ruburiki ena e latelang ka nako tsohle ha o lekanyetsa ditema tsa kgokahano.
- Matshwao a 0–25 a arotswe ho ya ka dikgato tse 5 tsa ditlhaloso tsa phihlello.

RUBURIKI YA HO LEKANYETSA TEMA YA KGOKAHANO – SESOTHO PUO YA LAPENG [MATSHWAO A 25]

Makgetha a ho lekanyetsa	Phihlello e babatsehlang 13-15	Phihlello e supang bokgoni 10-12	Phihlello e mahareng 7-9	Phihlello ya motheo feela 4-6	Phihlello e haeilang 0-3
DIKAHARE, MORALO LE SEBOPEHO (Nehelano le mehopolo) Ho rala, ho hlophisa mehopolo Kelohloko ya maikemisetsa, baamohedi ba ditaba le matswao/makgetha a tema le maemo	-Nehelano e babatsehlang ya sehlooho e supang bokgoni bo ikgethang -Mehopolo e matla e suitsiseng -Tsebo e batsi ya makgetha a mofuta ona wa tema -Nehelano ha e kgere e tsepame sehloohong -Mehopolo le dikahare ke tse momahaneng, tse hialositsweng ka botebo, mme dintlha di tshetsa sehlooho -Sebopeho ke se loketseng se nang le diphošo tse mmalwa feela.	-Nehelano e ntle haholo e bontshang tsebo e ntle ya makgetha a mofuta ona wa tema -Nehelano ha e kgere e tsepame sehloohong -Mehopolo le dikahare ke tse momahaneng, tse hialositsweng ka botebo, mme dintlha di tshetsa sehlooho -Sebopeho ke se loketseng se nang le diphošo tse mmalwa feela.	-Nehelano e lekaneng e bontshang tsebo ya makgetha a mofuta ona wa tema -Nehelano e na le tsepamo e itseng feela sehloohong mme ho na le ho kgera ho itseng -Mehopolo le dikahare di na le momahano e amohelhang -Ke dintlha tse itseng feela tse tshetsang sehlooho -Ka kakaretso sebopeho ke se loketseng empa se nang le diphošo tse itseng	-Nehelano ya motheo e bontshang tsebo ya makgetha a itseng feela a mofuta ona wa tema -Nehelano ha e a tsepama sehloohong ka ho phethahala mme e a kgera -Mehopolo le dikahare ha se ka mehla di momahaneng -Sehlooho se tshetswa ke dintlha tse itseng feela -Sebopeho se fofo feela, mme se na le bohlotso bo boholo	-Nehelano e totobatsa kgaello ya tsebo ya makgetha a mofuta ona wa tema -Moelelo o nyotobetswa ke ho kgera ho boholo -Mehopolo le dikahare ha di na momahano -Ke dintlha tse mmalwa haholo tse tshetsang sehlooho -Ha ho na boiteko bo entsweng ho sebedisa sebopeho se nepahetseng
MATSHWAO A: 15 PUO, SETAELE LE TOKISO YA DIPHOŠO Sehalo, rejistara, setaele, maikemisetsa, baamohedi ba ditaba le maemo. Tshebediso ya puo, thwaelo ya tshebediso ya puo, kgetho ya mantswa, matswao a puo le mopeleto.	-Sehalo, rejistara, setaele le tlotlontswe di loketse maikemisetsa, baamohedi ba ditaba le maemo ka tsela e babatsehlang -Tshebediso ya puo e nepahetse ebile e bopehile hantle haholo -Nehelano ha e na diphošo	-Sehalo, rejistara, setaele le tlotlontswe di loketse maikemisetsa, baamohedi ba ditaba le maemo hantle -Ka kakaretso tshebediso ya puo ke e nepahetseng e bileng e bopenele hantle -Tshebediso ya tlotlontswe e ntle haholo -Nehelano boholo ha e na diphošo	-Sehalo, rejistara, setaele le tlotlontswe di loketse maikemisetsa, baamohedi ba ditaba le maemo hanyane -Tshebediso ya puo e fosahetse ebile e tletse diphošo tse ngata -Tshebediso e seng kae ya tlotlontswe -Moelelo o nyotobeditse	-Sehalo, rejistara, setaele le tlotlontswe ha di dumellane le maikemisetsa, baamohedi ba ditaba le maemo -Nehelano e tletse diphošo e dubakane -Tlotlontswe ha e dumellane le maemo -Diphošo di nyotobeditse moelelo haholo.	
MATSHWAO A: 10					

SC/NSC – Tataiso ya ho tshwaya

SENOTLOLO SA HO TSHWAYA:

Makgetha a Tekanyetso	Matshwao	Senotlolo
Dikahare, Moralo le Sebopeliso	15	DMS. =
Puo, Setaele le Tokiso ya diphoso	10	PST =
Matshwao ohle	25	

